

Bereznay András

Erdélyi kiadású magyar történelmi atlasz – ünnep, vagy gyász?

Idén szeptemberben az RMDSZ részéről – amint arról az interneten is [értesülni](#) lehetett – erdélyi kiadású, magyar nyelvű történelmi atlasz kiosztására került sor az iskolákban. Bár máshol – a Pozsony közeli Somorján – megjelent Erdély történetét bemutató atlasz 2011 óta már [létezik](#): t.i. a sajátom, a mostani az első eset, hogy Erdélyben a történelmi térképkészítés – Bod Péter által a XVIII. század közepe táján megtett – első lépései ellenére valaha magyar történelmi atlaszt adtak ki. Annál inkább jelent meg ott román kiadvány, hiszen Brassóban működött az Unirea kiadó, amely a húszas és a harmincas években többször is átdolgozva bocsátotta közre a Teodorescu – Constantinescu szerzőpár atlaszát, de román történelmi atlaszt a Globus/Krafft & Drotleff kiadó is jelentetett meg Nagyszebenben: Dragomirét, 1935-ben. Magyar részről volt tehát behoznivaló. Ez azonban az Erdély múltjával kapcsolatos igencsak eltérő álláspontok ismeretében nem pusztán formailag, azaz a kiadás nyelvére értendő, hanem úgy is, hogy ideje volt, hogy román történelmi atlaszoknak – különösen a Ceausescu-diktatúra korában megjelenteknek – a román nemzetfejlődés sajátosságaiból eredő, valaha csak naív, de azóta a vizsgálatok próbáját ki nem álló, mára merőben atavisztikusan ható kitalációi mintegy a helyükre kerüljenek. Végtére is Romániát demokratikus országnak szokás tekinteni, ahol – még ha volt is egy mást mutató [tapasztalatom](#) – e minőségében nem jöhet többé szóba az állam képviselőinek nézeteivel esetleg nem egyező történeftölfogások megfogalmazásának eltiltása. Arról nem is beszélve, hogy nemcsak korábban kérdőjelezte meg a diktatúra által azután fölkarolt, hatalmilag erőltetett áligazságokat nem egy román történész, de annak bukása óta is jelentkeztek román oldalról mérvadó kritikus hangok a múlt tényeit politikai célok szolgálatában átlépő mítoszok mintegy hivatalos intézményesítésével szemben. E kérdésekben tehát nem „a” magyar történetírásnak van vitája „a” románnal, hanem a tárgyyszerű tényföltárás áll szemben a tudományon kívüli mítoszokkal. Az utóbbiak propagálása iránt helyzetükből adódóan is közömbös magyar történészek mindenestre – eddig – a történetírás oldalán szoktak állni. Még a most kiadásra került atlasz mennyiségileg döntő – eredetileg nem ebbe a kiadványba készült – részét is szerzői, minden hibája mellett, azért tudományos igénnyel állították össze.

Az erdélyi magyar nyelvű atlasz többsége (161 térkép és a grafikonok) a Kartográfiai Vállalat először 1959-ben megjelent atlaszának a további kiadások során módosított, gazdagított, helyenként javított, néhol tovább rontott, összességében a Magyarországon forgalomban lévőktől alig különböző újabb változata. Új elemek ebbe – 17 térképen – lényegileg csak Románia mai területének története vonatkozásában kerültek. Az atlasz tehát nem önálló munka. Látni fogjuk,

hogyan a magyarországi kiadványhoz képest újnak számítók térképei sem azok. Mivel a Cartographia (a Kartográfiai Vállalat utóda) Középkolai történelmi atlasza, amelyre a kolozsvári Cartographia Studium S.R.L. kiadványa leginkább emlékeztet, Erdélyben eddig is hozzáférhető volt, erdélyi kiadására tulajdonképpen nem volt szükség. Ha az RMDSZ magyar nyelvű történelmi atlaszt kívánt az iskolákba juttatni, azt is terjeszthette volna. Az új atlasz megjelenítését csak Erdély történetét a magyar diákok számára közelebb hozó, azt tárgyilagosan bemutató bővítés indokolhatta.

Ehelyett az atlasz megfelelő „új” részében Románia egész mai területére nézve a magyar diákok román atlaszokból ismert, tényszerűtlen román elfogultságoknak ezúttal magyar kiadótól közreadott, magyar nyelvű, sőt az RMDSZ által is hitelesített, ugyanakkor kollektív önbecsülésüket minden bizonnal csak aláásni képes, a román nacionalizmus gondolatvilágától, és csak attól átítatott, a diákokra bizonyára elnemzetlenítően ható, de több ponton másként is problematikus, az adott összefüggésekben igen különös indoktrinációt kaptak. Anyja tejében főzik a gödölyét.

Az atlaszban probléma probléma hátán jelenik meg, az ellentmondások sokrétűek. Olykor a magyarországi kiadványból kölcsönzött részletek sem kielégítőek, minden más természetű tévedéstől eltekintve a magyar, illetve a román történelem egyes részletei tekintetében sem. Ezeknek e hibáknak az esetében mindenesetre nincs szó tendenciózusságról, mindössze a hozzáértés, illetve a kellő figyelem és törődés látszik – nagyon – hiányozni. Még személyesen is fájdalmasan érint például, hogy a Kartográfiai Vállalat, illetve utóda az atlasz akkori változatáról 1968-ban a Századokban megjelent bírálatomban foglaltak ellenére (melyért a vállalat, noha erre semmi nem kötelezte, igen korrekt módon – amint fölfogta, hozzájárulásomért – még fizetett is nekem) , számos kiadás során sem talált módot rá, hogy eltüntesse azt a nem kis tévedést, amely a Moldvához tartozó Bukovinát a XVI. és a XVII. század egyes térképein – itt a 24/a és 25/a, illetve részint a 27. térképen – Lengyelországba utalja. Újabb keletű – a korábbi kiadásokban még kevésbé problematikus térképek átgondolatlan összevonásából, és egyes összefüggések meg nem értéséből ered – az a magyar történelmet illető, részint erdélyi vonatkozású, de még a románságot is érintő abszurditás halmoz amivel a mit sem sejtő diák a 14/b (A tatárjárás Magyarországon című) térképen találkozik. Itt, egyebek között „kiváltságolt” területek is bemutatásra kerülnek. Attól eltekintve, hogy rájuk nézve a szakszó eddig „kiváltságos” volt, így a kibicsaklott szóhasználat némileg a tudatlanság levegőjét hozza, és attól is, hogy mindennek a tatárjáráshoz kevés köze van, föltüntetése tehát oda nem tartozó, képtelenség az ugyan már létező Szászföld olyan ábrázolása, mintha annak a szászok által a XIII. század második felében, illetőleg a XIV. században telepített későbbi Medgyes, Selyk és Segesvár székek területe is része

lett volna. A szintén bemutatott Székelyföld későbbi értelmében ekkor még csak formálódóban volt, térképre vitele korai, de különösen nem volt része a térkép által pedig hozzásorolt, székelyekkel csak a tatárjárást követően telepített Aranyosszék. Ami a jász és kun autonómiákat illeti, bemutatásuk szintén későbből történt visszavetítés: a kunok első, tatárjárás előtti betelepülése nem oda történt, ahol későbbi kiváltságos területük volt. Ha pedig a föntieket térképre vitték, jelentős melléfogás az Erdélyben akkor létezett román autonómia föltüntetésének elmúlásztása. Ennek hiánya is elárulja, hogy mennyire egy jóval későbbi állapot került az autonómiák ábrázolása tekintetében visszavetítésre. Konceptcionális zavart jelent és nem kevésbé súlyosat eközben az, hogy a térkép tervezői jónak látták Magyarország többi részétől külön színnel elkülöníteni a már említett kiváltságos területeken kívül azt is, amire a jelmagyarázatban így utaltak: „külön kormányzat”. Ez a szín csak Horvátországot és Szlavóniát fedi. Igen szerencsétlenül, mert ezzel a két egység között, horvát nacionalista megjelenítéseknek megfelelő – de az újabb horvát atlaszokban már elhagyott – összetartozást sugall. A valóság az, hogy Szlavóniának nem volt több külön kormányzata a korban, mint Erdélynek, mely utóbbit pedig a térkép – helyesen – csak vonallal választja el Magyarországtól. Szlavóniát azonos módon kellett volna kezelni. Értelmi/ konceptcionális melléfogás az is, ahogyan a déli bánóságokat a jelmagyarázat egyik eleme „a Magyar Királyság határa” kizárja az országból, míg egy másik „a Magyar Királysághoz tartozó déli területek határa” hozzáöleli. Ez így elég zavaros, illetve ellentmondó. Kérdés emellett, hogy ha már sor került „külön kormányzat” színnel ábrázolására, a bánóságok miért nem esnek ebbe a fölöslegesen alkalmazott, az adott helyzetben több síkon is értelemzavaró kategóriába? Hiszen – a báni irányítású mellett – még a már érintett kiváltságos területek is külön kormányzat volt. Ez is mutatja, hogy e kategóriának a bevezetése mennyire nem szolgál hasznos célt és, hogy mennyire átgondolatlan a térkép. Ennyiben, ami azt illeti, sajnos jól harmonizál az atlasz egészével. A kép időnként megdöbbenő.

A korábbi magyar kiadványokból származó térképekből a románság korai történetére nézve az derül ki – helyesen – (10/b, 11/d), hogy „vlachok”-ként említett őseik a IX. században a Dunától délre éltek. Különös ezután ugyanannak az atlasznak a 12/b térképén, amelynek címe „Korai román államalakulatok a mai Románia területén (IX–XIII. század)” azt látni, hogy messze a Dunától északra, a Temes, illetve a Körösök mentén, de Erdélyben is a románoknak szintén a IX. században már államaik is voltak. Ez még föloldható lenne, ha föltennénk, hogy az előbbieket talán a század egy korábbi, az utóbbiak későbbi szakaszára vonatkoznak. Legyen. A 12/b térképtől jobbra álló, 13/b térkép azonban (Magyarország a XI. század közepén) semmiféle román államról, de még románokról sem tud ugyanott a korban amiről tárgyal, pedig a 12/b térkép szerint a kérdéses államok a XII. században még léteztek. Ez így együtt – bárkinek is legyen igaza – mindenképpen rendkívül szokatlan, egyben értelmezhetetlen egyazon munkában,

függetlenül attól, hogy a 12/b térképnek végsősoron a Pascu fémjelezte 1971-ben megjelent [Atlas istoric](#)ból származó átvétele önmagában is kifogásolható. És ha mindez nem elég, még az átvett, nem mindig előnyére módosított térképen belül is jött létre ellentmondás, vagy más, a diktatúra nemzeti mítosz gyártásának e kartográfiai tobzódásán is túltevő, mintegy a románnál is románabbnak tűnni akarást mutató, de talán csak tudatlanságból eredő hiba. E térkép ugyanis, amely – amint láttuk – Romániának ma a Kárpátoktól nyugatra eső részében a IX.–XII. századokban főnállott román államok létéről értesít, Erdélyre nézve – amit neve színével, állítás nélkül ugyan, de korai román államnak sugall – azt a kiírást is megjeleneteti (az Atlas istoricból ez hiányzott), hogy „(1003–1541 között a Magyar Királyság része, az erdélyi vajdák irányítása alatt)”. A tervező talán úgy gondolta, „jut is, marad is”. Így azonban nem lehet a történelmet térképezni. Lehetetlen dolog a tényeket árunak tekintve akármitől is vezettetve a múltból szeleteket mintegy „adni”, vagy éppen osztogatni, való és valótlan között így egyensúlyozni, úgy hogy azért mindenki úgymond jól járjon. Ez végtelenül komolytalan. Ha Erdélyben, ahol egy másik kiírás szerint a IX.–XII. században „Gelu vajdasága” néven román állam volt, az nem lehetett egyidejűleg a Magyar Királyság része, hacsak a Cartographiának nincs szabadalma a fából vaskarikára. Tudjuk persze, hogy az ottani IX.–XII. századi román államokra vonatkozó kiírások mind megalapozatlanok. Az atlasz magyar származású része ezt tükrözi is. Ha ez így van, mi készíthetett ilyesminek az átvételére? Vajon a román állam olyan föltételhez kötötte az atlasz romániai iskolákban terjeszthetőségét, hogy annak a tények eltúrt bemutatása mellett azért efféle is kellett tartalmaznia? Vagy a Cartographia ment szolgálai elébe a múltból örökölt óvatosságból egy csak elképzelt elvárásnak? Egy törzshelyét tekintve magyarországi cég? Vagy egész másról lenne szó, arról, hogy a tervezőknek annyira nincs fogalmuk a történelemtől, hogy nem is tudtak volna arról, hogy ha főadatuk az atlasznak román vonatkozású témákkal bővítése, arra általában forrásként sem az Atlas istoric sem más létező román atlasz nem alkalmas, ha ugyanis nem kívánnak kiadványukban fikciót szerepeltetni? De ha így hozzá nem értésükben nem is azonosították talán a román forrás használhatatlanságát, ne látták volna azt sem, hogy az tartalmilag mennyire összeegyeztethetetlen atlaszuk nagyobb részével? És, ha már átvették, amit az atlasz hitelességének és koherenciájának veszélyeztetése nélkül semmiképpen sem szabadott volna, miért történt ez tényközlés-szerűen, azaz anélkül, hogy legalább megkísérlik a kiáltó ellentmondásokat úgy föloldani, hogy – amint a magyar vándorlás térképén (11/d) – egy kiírást a tudományos álláspontok eltérő voltáról itt is szerepeltetnek? Netán közömbösek lettek volna mind a történelmi hűség, mind a következetesség szakmai elvárása tekintetében, de még cinikusan felelőtlenek is afelől hogy mit juttatnak a diákok kezébe? Nem tudom eldönteni, szerencsére ez nem is az én dolgom. Annyi biztos, hogy e kérdések joggal merülnek föl bárkiben, aki az atlaszt kézbe veszi és legalább konyít az érintett dolgokhoz. A lektorok és az RMDSZ illetékesei nem tartoztak ezek közé? Bárhogyan is volt, a kiadvány botrányos.

Még az adott térkép nehézségei mellett maradva, más természetű probléma, mint az említettek, hogy a kiírás 1541-ben állapítja meg a kornak a végét, amelyben Erdély a Magyar Királyság része volt. A dátum Buda török kézre kerültéé, ami ebben az összefüggésben érdektelen. Attól, hogy a Barát Erdélybe helyezte a Szapolyai- királyság székhelyét, az még Magyar Királyság maradt. Sőt. A legkorábbi – az is csak fönntartásokkal – elfogadható időpont erre 1570 lett volna. Az sem áll, hogy Erdélyt már 1003-tól vajdák irányították. Ez Erdély egészére nézve csak a XII. század kései szakaszára tehető fejlemény. A fából vaskarika más jellegű szép példája, hogy a térképen „Litovoi vajda kenézsége” is látható. Hogy-hogy? Ha Litovoj kenézség élén állt, mitől lett volna vajda? (Az embernek a [Duke of Earl](#) című szám – ott humoros – abszurditása jut eszébe.) Ami pedig a nagyromán szellemű újítást illeti, arra eddig a legelfogultabb atlasztól sem telt, hogy Dobrotics bolgár részállamát korai román államnak nyilvánította volna. (Különösen nem, ahogyan itt történt, egy kiírással, amely leszögezi, hogy ez az állam XIV. századi, azaz a IX–XIII. századra utaló cím alatt szerepeltetéssel még a témának is ellentmondva.) Attól, hogy Dobrudzsa átmenetileg Havaselve hűbérese volt, éppúgy nem vált román államalakulattá, amint a sokkal hosszabban magyar hűbéres Havaselve sem lett magyar államalakulat. Ennyi elég e térkép problémái mértékének érzékeltetésére, bár több is van belőlük.

A hibás képzetek keltése a 17/a, Erdély, Havasalföld és Moldva a XIV. század közepétől a XVI. század közepéig című térképen folytatódik. Itt is megjelenik az a kiírás, mely Erdélynek a Magyar Királysághoz tartozását, és egy másik esetben magát a Magyar Királyságot 1541-ben felszámolja. Ez, elég itt már csak leszögezni, félreinformálás. Hasonlóan félrevezetőek a mind Moldva, mind a Havasalföld vonatkozásában kiírt szövegek. Az előbbi szerint Moldva „1359-től önálló, 1456-tól török hűbéres”. A fő hiba itt egy elhallgatás. Azé t.i., hogy Moldva a korszakban jellemzően magyar hűbéres volt. (Miközben a szintén magyar hűbéres Havasalföld vajdáinak magyarországi hűbértartók – és amit az Aldunánál helytelenül állít hasonlónak a térkép – egyenesen Havasalföldhöz tartozóként kerül, az adott összefüggésrendszerben rendkívül meghamisított összképet nyújtóan bemutatásra.) A kezdő évszám ugyanis valójában Moldva nem önállóságának éve, hanem egy közvetlenül Magyarország részét alkotó terület ettől kezdve Magyarország már csak hűbéres államakénti megalakulásának ideje volt: akként kellett volna bemutatni. Havasalfölddel sem jobb a helyzet. A megjelenő kiírás évszámait itt is hibásak, az ország hosszan tartó magyar hűbéres voltát elhallgatja a térkép, amint a Szörényi Bánság a kor egy részében meghatározó összes magyar kapcsolódását is eltünteti, miközben – világossá téve, hogy mennyire a román múlt területi kiterjedés szempontjából bár hamisan, de látszatra legalább fölnagyítása motiválja: Dobrudzsa átmeneti függését Havasalföldtől színnel hangsúlyozza. Ennek a térképnek sem szükséges felsorolni az összes, olykor mindössze tudatlanságra mutató

tökéletlenségét (közülük Zaránd megyének Erdélyhez a speyeri szerződésben kapcsolását érdemes említeni), ahhoz, hogy ne lehessen félreérteni, ezt is a diktatúra szemlélete ihlette. Ez kiderül egy területi változásból is, ami román vonatkozású, a térképen indokoltan lehetne jelen, hely is lenne rá, mégisincs, miközben a román államokat érintő sokkal kevésbé jelentős változások rajta vannak. Ami hiányzik, az Havasalföld és Moldva vetélkedése a XIV. század vége körül a Dunától északra fekvő tengerparti vidékéért, az eredeti (azóta kibővülten fölfogott) Besszarábiáért. A különbség a be- ill. be nem mutatott területi változások között az, hogy az előbbiekkel szemben az utóbbiak román szempontból nem kifelé irányultak, hanem a két román vajdaság között történtek. Ez pedig a diktatúra nemzeti egységet mindenben hangsúlyozó, azt a múltba is, ahogy lehet visszavetíteni kívánó mítosz világát térképező forrásba nem illett bele. Tehát elhallgatták. Ebből is világos, hogy az első erdélyi kiadású magyar nyelvű atlasz tárgyalt térképének – minthogy a téma a királyság korában kiadott atlaszokban annak rendje és módja szerint szerepelt – Pascu 1971-es műve volt az alapja.

És tényleg, a román egység múltba vetített mitizálása folytatódik a magyar atlaszban. Ez a fő, ki nem mondott, de vizuális manipulálással elért témája a 26. oldal hat térképes sorozatának, ahol – közös címük szerint – „Erdély, Havasalföld és Moldva határváltozásai” kerülnek bemutatásra a XV.–XVIII. században. Ami itt igazán szóvá tenni való, az nem is a különböző időpontok területi állományát illető több tévedés, hanem az, ahogyan a színekkel manipulálva a három országot szemre legalább valamilyen egységbe, összetartozásba igyekeznek rendelni. Mindenesetre a diktatúra idején szokásos megközelítéssel szemben legalább anélkül, hogy nyíltan románoknak neveznék a három államot.

A nem létezett, de annak mitizált korai román egység klasszikus témáját közvetíti a magyar diák fejébe a 24/c térkép, amelynek igen sokat eláruló címe „Erdély, Havasalföld és Moldva Mihai Viteazul fejedelemsége alatt (1600)”. Figyelmen kívül hagyva annak a már sok helyen elmondott valótlanosságát, hogy Mihály valaha is Erdély de akár Moldva fejedelme lett volna (az előbbi a magyar király megbízásából Magyarország részeként kormányozta, míg Moldva vajdájának – három hónapra – fiát sikerült megtennie), vagyis a magyar diákokokat a cím megfogalmazása e vonatkozásban akkor is be kívánja csapni, ha a jelmagyarázatban a Mihály „fejedelemsége” kifejezést a „vezetése” szóvá tompítják, teljes meghamisítását jelenti a történeti tényeknek az a – román térképeken szokásos megjelenítés, mintha akkor, amikor Erdély Mihály kezén volt, egyben a Részek is mind ellenőrzése alatt lettek volna. Ez elfogadhatatlan. Máramaros, Közép-Szolnok, Kraszna és Bihar soha nem kerültek Mihály ellenőrzése alá. Még Moldva egészének Mihály „vezetése” alá utalása sem pontos, hiszen Mihály erőinek Hotint sosem sikerült bevenniük.

Ugyanílyen szellemű a 35. oldal átvétele, amely az 1848–49-es eseményeknek a mai Romániára eső részével foglalkozik. Azonnal szembeszökő és elárulja a románból történt átvételt, hogy a „Bánság”, vagy „Bukovina” kiírásával egyező jelleggel, azaz politikai jellegű nagytáj-névként, megjelenik a térképen a „Körös-vidék”, továbbá a „Máramaros” fölirat. Magyar térképen ez pedig értelmezhetetlen. Máramaros – megyeként – ugyan volt, de ha arról lenne szó, ez volna az egyetlen megyenév ami a térképen – semmivel sem indokolhatóan – megjelenik. „Körös-vidék” nevű politikai nagytáj pedig magyarul nincs, 1848–49-ben különösen nem létezett. Világos, hogy 1919 utáni román fogalmaknak a magyarba – visszavetítőlegesen is – áterőltetéséről van szó, vagyis a magyar diákok fejébe hagyományaiktól idegen fogalmak plántálása, térszerkezet látásuknak ha magyarul is, de fogalmilag a románra alakításával asszimilálásuk előmozdítása a cél. A kép más vonatkozásban még sokkal megdöbbentőbb. A kor eseményei úgy kerülnek bemutatásra, mintha mindaz ami 1848–49-ben Erdélyben és körülötte történt lényegileg, vagy főként román ügy lett volna. Annyira, hogy még Magyarország és Erdély uniója is elsikkad (sőt a Részeknek azt megelőző Magyarországhoz csatolása is). Vagyis a térkép úgy jár el, hogy a történelmi eseményt, amelynek megtörténtét a kor románjai állásfoglalásával összhangban nem nézi jó szemmel, egyszerűen meg nem történtként eltünteti, azaz hamisít. Bármit is jelentsen ami a jelmagyarázatban román, illetve magyar és székely „forradalmi erők gyülekezőhelye” néven jelenik meg, Magyarország területén a románból kilenc van, míg az utóbbiból csak hét. A hadvezérek közül egyetlen egy szerepel: a havasalföldi Magheru, azaz magyar, orosz, vagy osztrák katona neve egy sem kerül említésre. Igaz, hogy a szomszédos, a magyarországi atlaszból eredő, a magyar szabadságharcot bemutató térképekről – ahol viszont az unió szintén elsikkad – több derül ki, de ez csak enyhíti, nem oldja föl az itt tapasztalható nehézséget. Se Bem, se Gábor Áron. Annál inkább szerepel Avram Iancu, nem ugyan a fő térképen, hanem a mőcföldi szembenállást – mintha az lett volna 1848–49-ra nézve a meghatározó – külön térképre kiemelve. Ami a szemléletet illeti, ez magáért beszél. Kár, hogy az RMDSZ illetékesei – úgy látszik – nem hallották meg a szavát. Ha az eddigiekkkel a térkép nem borított volna föl minden elképzelhető egyensúlyt, megteszi azzal, ahogyan – már nem is az 1971-es atlaszból, de a múltba vetített román területi igények térképrevitelével még annak bizarr irracionalitásán is helyenként túlmenő második Pascu nevével fémjelzett atlaszból, az 1984-ben megjelent Atlas pentru istoria Romaniei-ből véve át azt a valóságot semmibevevő megközelítést, amellyel Moldva színével szerepeltet keresztcsíkozást a hozzá 1812, illetve 1774 óta semmilyen tekintetben nem tartozó Besszarábia és Bukovina területén, és hasonlóan alkalmazza Havasalföld színét Dobrudzsára, amihez pedig a román fejdelemségnek semmi köze sem volt. Jelmagyarázat erről nincs, a kép viszont azt sugallja, hogy a csíkozott területek a megfelelő román országokhoz tartoztak valami módon, vagy, hogy illett volna hozzá tartozniuk. Ez térképi irredenta. Hogy ezután – más

természetű hibáktól eltekintve – az 1913-ban meghúzott, Dél-Dobrudzsát Romániába utaló határ mit keres 1848–49 térképén, arról már találgatni sem érdemes, de szintén elárulja, hogy itt a ki nem mondott – ugyanakkor olyasmikkel, mint amit a „Körös-vidék” kiírás is érzékeltetett – valódi téma Romániának a múltba – képtelenül – kívánt kiterjesztésének az óhaja.

Még egy olyan ideológailag ártatlan témában sem tud románból átvételei között hasznosat nyújtani az atlasz (ezúttal a torzítás csakis a magyar átvevő hibája) mint a 45/a „Közigazgatás és gazdaság (1918–1939)”, című térképén. Érdekes itt a mohóság, amivel már 1918-ra nézve érvényesnek kívánja láttatni a térkép a román adminisztrációt egész Nagyromániában, pedig a történelmi Erdélytől nyugatra eső, még magyar ellenőrzés alatt lévő tájakon arról 1919 előtt nem lehet beszélni. De többről van szó, mint egyetlen eltévesztett évről. Azért, mert a bemutatott kép legjobb esetben is csak 1930 óta érvényes. Addig más, közben is változó közigazgatási beosztás volt életben. Viszont mivel az Atlas istoric forrás térképe erről, bár fölszínesen, azért még elfogadhatóan úgy beszél, mint „a két világháború közötti” adminisztrációról, az onnan kölcsönző, a dolgoknak utána nem néző magyar tervezők, úgy látszik pontosítani próbáltak a helyesnek mindössze becsült 1918–40 időpont megadásával.

Az atlasz utolsó, az Atlas istoricból származó átvétele az 52/a térkép (A román hadsereg részvétele a II. világháború végén zajló hadműveletekben). Itt elsősorban a téma maga az, ami – a román szempontnak egy magyar atlaszban kevéssé indokolt szerepeltetése miatt – meglepő. Bármennyire is román állampolgárok azok a magyarok akiknek használatára az atlasz készült, amiről szó van, a korban nem az ő ügyük volt, illetve nem fölmenőiké. Kissé ízléstelen itt ezért a buzgó lihegés a román hadi dicsőség mintegy lobogtatására, amellett, hogy azért is az, mert a román hadseregnek a szovjet oldalán való részvétele a harcok utolsó szakaszában aligha jelentős a világháború egésze összefüggésében, ill. nem illik jól egy különben nem kimerítő részletességű atlaszba. Mintha itt is a magyar fiataloknak minél románabb érzelművé nevelése volna a lényeg. Ettől eltekintve viszont föltűnő, hogy a front 1944–45-es, Duna-medencei mozgása bemutatásakor nem a korabeli országhatárok között ábrázolja a katonai fejleményeket a térkép, hanem (két kisebb tévedéstől eltekintve) az 1954 utáni határok között, amint az Atlas istoric megfelelő térképe. Ez ellentmondásos, oda nem illő, és alighanem az az igyekezet magyarázta, hogy elkerülhesse a térkép az akkori – Észak-Erdélyt is magában foglaló – Magyarország megjelenítését.

Magyar megközelítésben tehát a fentiek alapján bizonyítottan tekinthető, hogy az alkalmat, hogy a román történelmi atlaszkészítés torzításait végre a múlt tényeinek bemutatásával ellensúlyozzák, a kiadvány arra fecsérlete, hogy a Romániában részben már korábban, de főként

a kommunista diktatúra idején térképre vitt képtelenségekkel vezesse félre saját történelmük tekintetében a magyar fiatalokat és így tegyen – vajon miért? – jó szolgálatot román nacionalista törekvéseknek. Hogy az RMDSZ-t erre mi készítette, arról csak találgatni lehet. Akárhogyan is, a tárgyalt atlasznak a megjelentetése abban a formában, ahogyan történt, annyira szembeszökően nem szolgál magyar érdeket, hogy szinte földolgozhatatlan, hogy azt éppen az erdélyi magyarság legfőbb érdekvédelmi szervezete terjeszti (még hozzá tankönyvként). Mindent összevéve az atlasz a „kedvezményezett” diákok magyar történelmi tudatának leginkább összezavarására, ezzel meggyöngítésére, elnemzetietlenítésére alkalmas.

Ez azonban nem minden. Az egész munkát körülengi a Román Szó Szentségének egy – itt – disszonáns tisztelete, a többségi nemzet nyelve iránti, nyugaton ismeretlen – a román források nyakába sem varrható – szervilitás. Ez részint a helynevek visszaadásából vezethető le.

Történelmi atlaszok helynév írása tekintetében az eszményien ésszerű gyakorlat az, ha minden helynév lehetőleg az atlasz kiadójának a nyelvén kerül kiírásra. Amennyiben ilyen változat nincs, akkor leghelyesebb a helység nevét annak az államnak a nyelvén szerepeltetni, amely a területet ahol a helység van, az adott korban éppen birtokolta. Nem elfogadhatatlan egy olyan másik gyakorlat sem – ez bár anakronisztikus, legalább következetes, – amely minden helység nevet annak az államnak a nyelvén jelenít meg minden korban, amelynek területén a helység ma található. Védhető még az a módszer is, amely a helységeket mindig annak az országnak a nyelvén tünteti föl, amelynek területén a helység a korban, amiről a térkép szól, éppen található volt. Ezek mind korrekt megközelítések.

A tárgyalt atlasz rendkívül következtelen – és teljességgel elfogadhatatlan – helységnév megjelenítés gyakorlata viszont az, hogy a középkori Havasalföld és Moldva területén minden csak románul kerül kiírásra, tekintet nélkül arra, hogy a kérdéses településnek van-e magyar neve. Hasonló elvet más területekre nézve azonban nem érvényesít. Vagyis olyan furcsaságokkal találkozunk, hogy míg az atlasznak nincs nehézsége azzal, hogy Bécset, Krakkót, Párizst magyarul írja ki, a Bukarest szó a térképeken nem szerepel, mintha túrhetetlen volna, hogy a romániai magyar diák mást, mint Bucurestit lásson. A kép ezáltal nem egyszer bizarr. Bár a 24/c térképre például csak Iasi, Bacau, Bucuresti kerül – azaz Jászvásásár, Bákó, Bukarest nem – a (mai értelemben) szomszédos Bulgária területén már magyarul látható Nikápoly, és (Vidin mellett zárójelben) Bodony. Világos, a birtokló ország nyelve egyedüli megjelenítésének igénye csak a román vajdaságokra vonatkozik. A történelmi térképészetben ismert minden logika helyébe – bár nem mindig – a román név exkluzivizálása, ezzel fetiszizálása lép. E benyomást erősíti, hogy a vajdaságokon kívül eső területeken is, ahol a helynév a birtokló ország nyelve

szerint lengyelül és törökül szerepel, zárójelben legalább föltüntetésre kerül a román megfelelő – miközben román területen a magyar megfelelő nem látszik. Újabb fordulatot jelentően azonban Konstanca nevét csak a 24/c térképen írja ki az atlasz fő helyen törökül, más térképeken hiába tűnik föl ugyanúgy török területen a város, vagy csak románul kerül kiírásra, vagy románul és mellette már csak zárójelben törökül. Teljes a zavarosság, az átgondolatlanság, a káosz. Mindezek után nézőpont kérdése, hogy meglepően-e, vagy sem, de elég különös, hogy Erdélyben a Romániához tartozás korában is (45/a) magyarul jelennek meg a helységnevek. Önmagában ebben nicsen semmi rossz, viszont fölfoghatatlan, miért nem lehetett ugyanezt az elvet a Kárpátokon túli helységek nevére is érvényesíteni ugyanazon a térképen? Igencsak furcsán fest Nagyrománia térképén Kolozsvárt olvasni egyfelől, Bucurestit másfelől. Mintha a készítő itt is kompromisszumra törekedett volna – „jut is, marad is” erőlködésre – megint olyasmiben, amiben annak helye nincs. Egészen egyszerűen félre kellett volna tennie minden nemzeti szempontot, a magyart ugyanúgy mint a románt, mivel az ilyesmi nem odatartozó, ahelyett, ahogyan – úgy látszik – eljártak, hogy megpróbálták valamiképpen összeötvözve érvényesíteni a kettőt.

Idetartozó, hogy az atlaszéra emlékeztető gyakorlattal a nemzetközi térkép készítésben nem igen lehet, vagy lehetett találkozni. Az általam ismert nem kevés közül leginkább egy 1925-ben Nagyszébenben megjelent német nyelvű földrajzi atlasz egyes elemei mutatnak vele rokonságot. Ebben a legkülönbözőbb részletek – természetesen – németül jelennek meg, így a tengerek neve is. Egy kivétel van közülük: a Fekete-Tengeré. Úgy látszik, minthogy ennek hajjai Románia partját is mosták, elkerülhetetlen volt nevének az ezáltal fetiszizált román szóval történő kiírása, amit csak zárójelben – szigorúan kisebb betűkkel – követhetett a német. Ugyanez a Romániát érintő többi – természetföldrajzi és politikai – névre is állt. Csak rájuk. Ilyen téren – közismert összefüggések ellenére – még egy 1943-ban Prágában megjelent cseh nyelvű világotlasz is megengedőbb, liberálisabb szellemű volt. Bár az atlasz Európa térképén németül került kiírásra az állam – a Nagynémet Birodalom – neve, a természetföldrajzi neveket a csehek csehül írhatták, sőt mind az atlasz világtérképén, mind a Nagynémet Birodalmat kiemelten bemutató térképen módjukban állt az állam nevét is csehül és csak csehül leírni. (Tény ugyanakkor, hogy helységnevek cseh nyelvű kiírására csak a Cseh–Morva Protektorátus területén lehetett szó, a Német Birodalomhoz tartozó más területek helységnevei akkor is mindig csak németül jelentek meg, ha volt cseh megfelelőjük.) Talán azt sem érdektelen megemlíteni, hogy míg az utalt romániai német atlasz kiadási helye a címlapon így szerepel: Sibiu - Hermannstadt, a cseh atlaszé pedig így: Praha (azaz nem németül, ami Prag lett volna), tárgyalt atlaszunk kiadásának helye a címlapon: Cluj-Napoca.

Noha az atlaszhoz járuló kétnyelvű névjegyzék jelenléte enyhít valamit a névrajz zavarosságát által teremtett problémán, nem alkalmas arra, hogy pótolja az ésszerű és következetes névrajzot.

Vegyes áldás a magyar és román uralkodók listája is az atlasz végén. Hasznos önmagában véve – az ilyesmi mindig az – de problematikus azáltal, hogy a román uralkodók nevét – amint Vitéz Mihályét (és másokét) a térképen – egytől egyik románul közli. Ez a Romániában ma már – több személyes tapasztalatom győzött meg róla – sokszor annyi sulykolás után magyarok által is magától értetődőnek tekintett gyakorlat valójában igen furcsa és szokatlan. A magyar nyelvben – másokban is – bevett szokás más országok akármilyen nyelvű uralkodói nevének lefordítása. Senkinek sem jutna eszébe például, bizonyára erdélyi magyarok körében sem „Elizabeth the Second”-ot emlegetni, amikor az angol királynőről, Második Erzsébetről van szó. Ugyanígy, az orosz cár esetében is Nagy Pétert mondunk, nem Pjotr Velikijt. Mitől lenne más a moldvai Jó Sándor, vagy Nagy István neve? Az atlasz készítői úgy viselkednek, mintha e nevek valamilyen szó-mágia tárgyaiként csak román alakjukban lennének egyedül hitelesek, valamilyen szentségtörést, netán magyar nacionalizmust jelentene őket lefordítani. Úgy valahogy, ahogy a katolikus egyház sokáig egyedül a latint tekintette a szentmisére megfelelő nyelvnek, vagy ahogyan a Koránt az iszlám világában a hívők csak arabul tartják autentikusnak. Az ilyesminek uralkodók neve használatában, kizárólag mint az asszimiláció eszközének lehet helye. Demokratikus megközelítésben egy nyelv sem erőltetheti a magáénak akár csak egy elemét is egy másikon beszélőkre, semmilyen racionalizálással, vagy jogcímen anélkül, hogy elnyomó legyen. Amint természetes, hogy románul például egy francia uralkodót [Ludovic al XIV-lea](#)-ként említsenek, kifogásolhatatlan az is, hogy magyarok román uralkodók nevét magyarul használják. Így a magyar nyelvű atlasz gyakorlata, amint térképi vonatkozásban nem kevés eleme, a románosítás eszközének tekinthető.

Ésszerűnek tartanám a kiadványnak az iskolákból való mielőbbi bevonását és helyesen informáló, átgondolt, értékeket képviselő újjal helyettesítését.